

*Dariusz Piotrowski, Joanna Gawędzka-Olszewska**

FUNKCJE METROPOLITALNE BIAŁEGOSTOKU I ICH ROZWÓJ W ŚWIETLE KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU 2030

Z a r y s t r e ś c i. W artykule poruszono problematykę rozwoju funkcji metropolitalnych Białegostoku, który nie spełnia wszystkich kryteriów przyjętych do wyznaczania ośrodków metropolitalnych. Zgodnie z KPZK 2030 Białystok, klasyfikowany jako miasto wojewódzkie o znaczeniu krajowym, w którym następuje systematyczna koncentracja funkcji metropolitalnych o znaczeniu międzynarodowym i krajowym, ma szansę na wzrost znaczenia i roli w krajowej sieci osadniczej. Na przykładzie wybranych funkcji miasta wykazano, że dochodzi do wzmocnienia funkcji wyższego rzędu i ich specjalizacji.

S ł o w a k l u c z o w e: metropolie, funkcje metropolitalne, polityki przestrzenne, KPZK.

K l a s y f i k a c j a J E L: O18.

WSTĘP

Polityka przestrzenna państwa związana z problematyką miejską jest przedmiotem nie tylko rozważań teoretycznych, ale przede wszystkim stanowi ważny nurt debaty publicznej. Wyrazem tego są dokumenty rządowe o charakterze strategicznym. Szczególnie ważnym dokumentem jest *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030* (KPZK 2030) i uwzględnione w niej zagadnienia dotyczące głównych ośrodków miejskich, w tym obszarów metropolitalnych.

* Adres do korespondencji: Dariusz Piotrowski, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, ul. Solec 22, 00-410 Warszawa, dpiotrowski@mbpr.pl; Joanna Gawędzka-Olszewska, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, ul. Solec 22, 00-410 Warszawa, jgawedzka-olszewska@mbpr.pl.

We współczesnym świecie istotną rolę odgrywają metropolie za sprawą realizacji funkcji już wyróżnionych przez P. S. Florence'a, takich jak: usługi finansowe, profesjonalne, dla przedsiębiorstw, działalność wydawnicza, naukowa, w dziedzinie sztuki oraz rozrywkowa (Gawryszewski i inni, 1998). Istnieje wiele sposobów wyodrębniania obszarów metropolitalnych. Przy ich delimitacji należy uwzględnić takie cechy jak liczba mieszkańców głównego ośrodka miejskiego, udział procentowy ludności miejskiej, gęstość zaludnienia, udział w tzw. powierzchni sztucznych (*artificial surface*) w ogólnej powierzchni jednostki przestrzennej (Kozubek i inni, 2008). Stosując wymienione kryteria, tylko nieliczne z dużych polskich miast można uznać za metropolie.

W ramach KPZK 2030 wyznaczono 10 ośrodków metropolitalnych na podstawie kryteriów odnoszących się głównie do funkcji w systemie osadniczym kraju. Przy uwzględnieniu innych kryteriów liczba obszarów metropolitalnych w Polsce spadłaby do jednego¹.

Zgodnie z KPZK 2030 Białystok, obok Rzeszowa i Lublina, zalicza się do największych ośrodków Polski wschodniej, jako dynamicznie rozwijające się centrum dyfuzji, w którym następuje systematyczna koncentracja funkcji metropolitalnych, takich jak szkolnictwo wyższe, nauka, kultura, promocja gospodarcza.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza wybranych funkcji o znaczeniu metropolitalnym oraz polityk przestrzennych przyjętych w KPZK, które sprzyjają ich rozwojowi.

1. ROLA I MIEJSCE BIAŁEGOSTOKU W KRAJOWEJ I EUROPEJSKIEJ SIECI OSADNICZEJ

Białystok jest największym miastem północno-wschodniej Polski i stolicą województwa podlaskiego. Miasto zajmuje obszar 102,12 km². Stanowi to 0,5% powierzchni województwa podlaskiego. Na dzień 31 grudnia 2011 r. Białystok liczył 294 tys. mieszkańców². Gęstość zaludnienia wynosiła 2882 osób na km², co plasuje go na drugiej pozycji (za Warszawą) pod

¹ Do wyznaczenia ośrodków metropolitalnych i położonych wokół nich obszarów funkcjonalnych przyjęto następujące kryteria (dane za 2009 r.): liczba ludności w ośrodku metropolitalnym powyżej 300 tys. mieszkańców; zatrudnienie w sektorze usług rynkowych (pośrednictwo finansowe oraz obsługa nieruchomości i firm) powyżej 40 tys., liczba studentów kształcących się w danym mieście w roku akademickim 2007/2008 powyżej 60 tys., współpraca instytucji naukowo-badawczych w 5. i 6. Programie ramowym UE i inne (KPZK 2030).

² http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_bilans_ludnosc_31-12-2011.xls

względem gęstości zaludnienia w Polsce. Miasto zajmuje 11 pozycję pod względem liczby ludności oraz 12 pod względem powierzchni.

Według badań European Spatial Planning Observation Network (ESPON) wyróżniono 5 typów Metropolitalnych Europejskich Obszarów Wzrostu (MEGA): miasta globalne, europejskie motory rozwoju, silne MEGA, potencjalne MEGA oraz słabe MEGA, oraz 2 typy Funkcjonalnych Obszarów Miejskich (FUA)³: Ponadnarodowe/Krajowe oraz Regionalne/Lokalne Funkcjonalne Obszary Miejskie. Zgodnie z tą klasyfikacją w Polsce tylko Warszawa pełni rolę potencjalnego MEGA. Wśród 11 polskich miast liczących od 250 tys. do 800 tys. 7 uznano za metropolie – słabe MEGA, tj. Katowice, Kraków, Gdańsk-Gdynia, Wrocław, Poznań, Łódź i Szczecin. Białystok został zaklasyfikowany jako ponadnarodowy/krajowy obszar miejski, natomiast większe miasta w województwie podlaskim: Suwałki i Łomża, jako regionalne/krajowe obszary miejskie (Atlas ESPON, 2006).

Zgodnie z dokumentem KPZK 2030 do ośrodków o podstawowym znaczeniu dla systemu osadniczego kraju i gospodarki zaliczono następujące miasta: Warszawa, Kraków, Gdańsk-Gdynia, Wrocław, Poznań, Katowice – Aglomeracja Górnośląska, Łódź, Szczecin – uznawane za tzw. MEGA wśród 72 największych ośrodków miejskich UE – oraz Bydgoszcz, Toruń i Lublin.

Białystok zaliczono do pozostałych ośrodków wojewódzkich pełniących szereg funkcji o randze krajowej, do których zaliczono także Gorzów Wielkopolski, Kielce, Olsztyn, Opole, Rzeszów i Zieloną Górę.

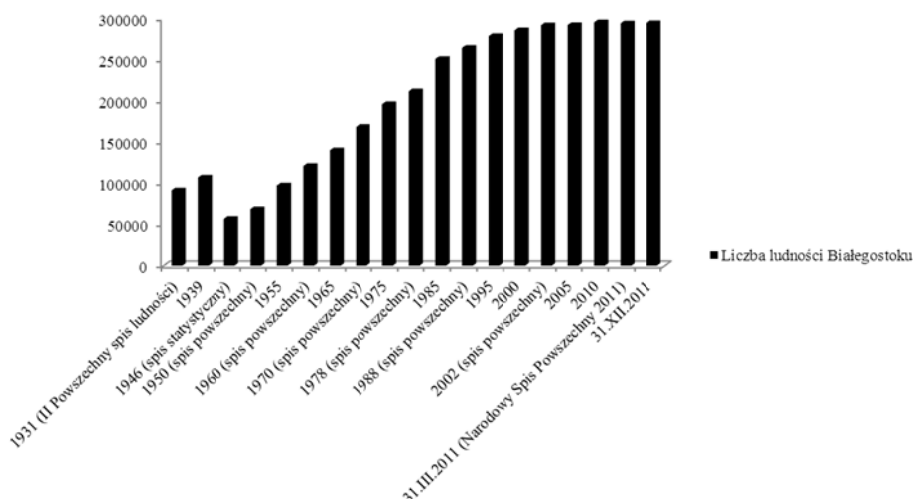
Kolejną grupę miast stanowią ośrodki regionalne niebędące stolicami województw oraz ośrodki subregionalne, wśród których znajdują się podgrupy dawnych miast wojewódzkich oraz ośrodki przemysłowe. Pozostałe ośrodki powiatowe pełnią również ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego na poziomie lokalnym (KPZK 2030).

2. KSZTAŁTOWANIE I ROZWÓJ FUNKCJI MIASTA

Funkcje, jakie pełnił Białystok w rozwoju historycznym, ulegały wielu przeobrażeniom, towarzyszyły temu **zmiany ludnościowe i rozwój przestrzenny** miasta. W 1939 r. miasto liczyło 107 tys. Mieszkańców. W czasie II wojny światowej Białystok uległ zniszczeniu w 75%. W 1946 r. miasto zamieszkiwało tylko 56,8 tys. Mieszkańców. Po tym okresie liczba ludności

³ Przy klasyfikacji brano pod uwagę 4 kryteria: skalę, konkurencyjność, dostępność, bazę gospodarki wiedzy.

Białegostoku systematycznie rosła aż do 2010 r., gdzie nastąpił spadek liczby ludności (rysunek 1).



Rysunek. 1. Ludność Białegostoku w latach 1931–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Pierwsze **funkcje administracyjne** miasto zaczęło pełnić po III rozbiórce Polski. W 1795 r. zostało przyłączone do Prus i stało się siedzibą Departamentu. Powstało wiele urzędów, a także umieszczono oddział wojska (Kusiński, 1968). Pod zaborem rosyjskim, od 1807 r. Białystok, jako stolica obwodu białostockiego, stał się ośrodkiem handlu i usług o zasięgu lokalnym. W 1842 r. zlikwidowano obwód białostocki i włączono go do guberni grodzieńskiej. W okresie międzywojennym (1920–1939) województwo białostockie skupiało ziemie guberni grodzieńskiej, łomżyńskiej oraz suwalskiej. Białystok stał się ważnym ośrodkiem administracyjnym – zyskał status miasta wojewódzkiego. Miastu zostały podporządkowane były miasta gubernialne: Grodno, Łomża i Suwałki pełniące wcześniej ważne role w sieci osadniczej i mające rozwinięte funkcje administracyjne, społeczne, kulturalne i gospodarcze. W 1920 r. miasto stało się ważnym ośrodkiem administracyjnym. Rozpoczął działalność Urząd Wojewódzki. W Białymstoku były skupione siedziby wszystkich władz i urzędów na szczeblu wojewódzkim. Mieściły się tu siedziby Sądu Grodzkiego i Okręgowego, 12 banków ogólnopolskich, prywatnych i samorządowych oraz siedziby organizacji gospo-

darczych: Związku Przemysłu Włókienniczego, Izby Przemysłowo-Handlowej i Izby Przemysłowej⁴.

Intensywny rozwój **funkcji gospodarczych** Białegostoku miał miejsce w XIX w., kiedy to w mieście lokalizowane były liczne zakłady przemysłu włókienniczego, spożywczego, tytoniowego, metalowego oraz garbarskiego i rozkwitał handel. Zakończenie w 1863 r. budowy linii kolejowej w bezpośrednim sąsiedztwie Białegostoku na trasie Warszawa–Petersburg i w 1873 r. Brześć–Grajewo zdynamizowało rozwój przemysłu. W tym okresie wzrosła liczba zakładów. Intensywny rozwój w XIX w. był przerywany trzema kryzysami, w latach 1873, 1882 i 1890. W okresie międzywojennym Białystok stanowił ważne centrum przemysłu włókienniczego (28 fabryk, 11 przędzalni, 7 tkalni). Funkcjonowały również zakłady garbarskie, papiernicze i warsztaty rzemieślnicze (Barwijk, 1970). W okresie powojennym nastąpił dynamiczny rozwój przemysłu spożywczego, budowlanego, szklarskiego, drzewnego, metalowego, materiałów budowlanych, chemicznego oraz elektronicznego, co stanowiło istotny czynnik miastotwórczy i umożliwiło powstanie dużej miejsko-przemysłowej aglomeracji Białegostoku. W rozwoju funkcji gospodarczych miasta ważną rolę odegrała linia kolejowa biegnąca z Warszawy przez Kuźnicę do Leningradu (Sankt Petersburg) oraz międzynarodowa droga E12 z Paryża przez Warszawę do Moskwy i Leningradu.

Istotnym czynnikiem wpływającym na **kształtowanie przestrzeni produkcyjnych miasta** było utworzenie w 2008 r. Podstrefy Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (SSSE) w Białymstoku. Umieszczenie Białostockiego Parku Naukowo-Technologicznego w sąsiedztwie terenów Podstrefy Białystok SSSE oraz Politechniki Białostockiej, Uniwersytetu Medycznego i Uniwersytetu w Białymstoku daje szansę stworzenia w południowo-wschodniej części miasta dzielnicy naukowo-przemysłowej.

W nawiązaniu do tradycji produkcji włókienniczej w Białymstoku powstał Podlaski Klaster Bielizny. Klaster skupia 7 firm specjalizujących się w produkcji bielizny damskiej. Korzystając z wyspecjalizowanych skupień produkcyjnych, w Białymstoku funkcjonuje także Stowarzyszenie Klaster Spożywczy „Naturalnie z Podlasia”, Podlaski Klaster Obróbki Metali, Klaster Zielonych Technologii, Polski Wschodni Klaster Medyczny, Wschodni Klaster Budowlany (Godlewska-Majkowska, 2012).

Poziom uprzemysłowienia głównych ośrodków miejskich w Polsce wschodniej jest zróżnicowany. W kategoriach bezwzględnych (liczba pracujących) największym ośrodkiem przemysłowym tej części kraju jest Lublin

⁴ <http://www.bialystok.pl>

(28 tys. Pracujących w przemyśle), a następnie Rzeszów, Kielce i Białystok (22–25 tys.). W województwie podlaskim Białystok wraz z powiatem białostockim gromadzi 40% wszystkich pracujących (z tego 28% przypada na Białystok), podobnie jest w lubelskim, w którym udział stolicy województwa wraz z powiatem lubelskim wynosi ok. 1/4 (Domański, 2011)).

Ważnym czynnikiem wpływającym na atrakcyjność inwestycyjną danego regionu jest rozwój instytucji otoczenia biznesu. Przede wszystkim znaczącą rolę odgrywają instytucje wspierające tak ważną obecnie komercjalizację badań naukowych i innowacyjność przedsiębiorstw. Ważną inicjatywę stanowi działalność Klastra Instytucji Otoczenia Biznesu.

Zgodnie z raportem o atrakcyjności inwestycyjnej regionów Białystok uzyskał najwyższą klasę A według potencjalnej atrakcyjności inwestycyjnej (PAI). Jednakże biorąc pod uwagę całe województwo, to Podlasie charakteryzuje się niską ogólną atrakcyjnością inwestycyjną. Świadczy o tym uzyskanie przez region klasy E wg wskaźnika potencjalnej atrakcyjności inwestycyjnej, a także rzeczywistej atrakcyjności inwestycyjnej (RAI) (Godlewska-Majkowska, 2012).

Obecnie Białystok posiada wiele rozwiniętych funkcji, które będą decydowały o roli i znaczeniu w sieci osadniczej. Szczególnie ważny jest rozwój funkcji wyższego rzędu, mających wpływ na procesy metropolizacji miasta. Do rozwiniętych funkcji tego typu można zaliczyć: funkcje edukacyjne w zakresie szkolnictwa wyższego i naukowe, funkcje kulturowe oraz funkcje lecznictwa specjalistycznego.

O **potencjale naukowo-badawczym** Białegostoku świadczy dobrze rozwinięta baza szkolnictwa wyższego. Białystok określa się jako ponadregionalne centrum akademickie i naukowe (Strategia, 2010). W roku akademickim 2010/2011 na 20 uczelniach wyższych (łącznie z filiami) kształciło się ok. 45,5 tys. Studentów (łącznie z cudzoziemcami), w tym 23,9 tys. Studiów stacjonarnych. Na 12,9 tys. Absolwentów 4 tys. Było po kierunkach uniwersyteckich, 3,1 tys. – technicznych, 1,7 tys. – ekonomicznych (*Sytuacja społeczno-gospodarcza Białegostoku*, 2011).

Najstarszą uczelnią wyższą działającą od 1955 r. jest Uniwersytet Medyczny w Białymstoku UMB (wcześniej Akademia Medyczna). Prężnie rozwijająca się uczelnia wyróżnia się spośród polskich ośrodków akademickich. W lipcu 2012 r., w pierwszym konkursie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Centrum Badań Innowacyjnych Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku otrzymało status Krajowego Naukowego Ośrodka Wiodącego (KNOW). Przykładem rozwijania bazy naukowo-dydaktycznej UMB jest otwarte w 2012 r. Euroregionalne Centrum Farmacji.

Uniwersytet w Białymstoku, jako największa uczelnia w regionie, powstał w 1997 r. z przekształcenia działającej od 1968 r. filii Uniwersytetu Warszawskiego. Obecnie posiada liczne wydziały, w tym filię w Wilnie.

Dynamicznie rozwijająca się uczelnia realizuje liczne inwestycje poszerzające bazę naukowo-dydaktyczną. W 2005 r. otwarto największą w regionie naukową Bibliotekę Uniwersytecką im. Jerzego Giedrojcia w Białymstoku, będącą centralnym ośrodkiem informacji naukowej oraz centrum jednolitego systemu biblioteczno-informacyjnego. Największą inwestycją Uniwersytetu w Białymstoku jest budowa kampusu uniwersyteckiego na obszarze 30 ha. Pierwsi studenci rozpoczną tam naukę już w roku akademickim 2013/2014. W 2012 r. uruchomiono Centrum Syntezy i Analizy BioNanoTechno. Centrum jest kolejną nowoczesną placówką badawczą w województwie podlaskim, której filar stanowią 3 nowoczesne dziedziny badań naukowych: biotechnologia, nanotechnologia oraz technologie polimerowe.

Największą uczelnią techniczną w północno-wschodniej części Polski jest istniejąca od 1950 r. Politechnika Białostocka nakierowana na wytwarzanie i rozwój innowacji. Centrum Innowacji i Transferu Technologii Politechniki Białostockiej o charakterze uczelniano-przemysłowym pomaga w komercjalizacji badań naukowych. Uczelnia przeprowadza liczne inwestycje mające na celu zwiększenie jej konkurencyjności, czego przykładem jest Centrum Nowoczesnego Kształcenia w Białymstoku, w którym znajduje się Centrum Kształcenia Zdalnego, Naukowe Centrum Badawczo-Rozwojowe, Biblioteka Główna Politechniki oraz Studium Języków Obcych. Z uwagi na dynamicznie rozwijającą się w Polsce branżę odnawialnych źródeł energii Politechnika Białostocka podjęła się budowy Centrum Naukowo-Badawczego nad Energią Odnawialną.

Białystok jako silny ośrodek naukowy z odpowiednim potencjałem może w przyszłości, rozwijając funkcje wyższego rzędu, oddziaływać na ośrodki naukowe w Europie Wschodniej.

O potencjale endogenicznym Białegostoku w zakresie rozwoju **funkcji kulturowych** świadczy istnienie rozwiniętej bazy instytucji kultury. W Białymstoku od 1938 r. istnieje Teatr Dramatyczny im. Aleksandra Węgierki (były Teatr Miejski – Domu Ludowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego). Od 1953 r. działa również nieprzerwanie Białostocki Teatr Lalek (BTL). BTL należy do najstarszych polskich teatrów lalek. W Białymstoku swoją siedzibę ma 5 muzeów (łącznie z oddziałami): Muzeum Podlaskie (powołano w 1949 r. jako pierwsze w dziejach miasta muzeum – było Muzeum Okręgowe), Muzeum Wojska (powołano w 1968 r. jako oddział Muzeum

Okręgowego), Muzeum Historyczne (1990 r.), Muzeum Rzeźby Alfonsa Karnego (1992 r.), Muzeum Motoryzacji i Techniki (2006 r.).

Ważną rolę w kształtowaniu funkcji wyższego rzędu dla Białegostoku powinna odegrać powstała we wrześniu 2012 r. Opera i Filharmonia Podlaska – Europejskie Centrum Sztuki, której początki sięgają 1954 r. (Państwowa Orkiestra Symfoniczna). Obecnie jest największą instytucją artystyczną na terenie północno-wschodniej Polski i najnowocześniejszym centrum życia kulturalnego we wschodniej części Europy. W powstałej instytucji odbywają się imprezy kulturalne o znaczeniu międzynarodowym (współpraca z krajami Europy Wschodniej, krajami nadbałtyckimi).

Ważną instytucją wzmacniającą rozwój funkcji metropolitalnych Białegostoku jest powstałe w 2009 r. Centrum im. Ludwika Zamenhofs jako Centrum Dialogu i Edukacji Międzykulturowej. Z okazji 150 rocznicy urodzin twórcy Esperanto Ludwika Zamenhofs odbył się w jego rodzinnym mieście Białymstoku Światowy Kongres Esperanto. Takie działanie niewątpliwie podwyższa rangę miasta i kieruje jego rozwój w stronę relacji z innymi metropoliami.

W rozwoju funkcji metropolitalnych Białegostoku ważną rolę odgrywa postęp w zakresie **lecnictwa specjalistycznego**. Białystok określa się jako centrum specjalistycznych usług medycznych nie tylko dla północno-wschodniej części Polski, ale też i kraju.

Miasto dysponuje wieloma szpitalami, w tym klinicznymi i wysoko specjalistycznymi. Dobrze rozwinięta jest sieć poradni specjalistycznych i podstawowej opieki zdrowotnej. Miasto posiada również znaczne zasoby wysoko wykwalifikowanej kadry medycznej (Strategia, 2010).

Do specjalistycznej bazy medycznej należą: działający od 1921 r. Samodzielny Publiczny ZOZ Wojewódzki Szpital Zespolony im. Jędrzeja Śniadeckiego, Specjalistyczny ZOZ Gruźlicy i Chorób Płuc, Uniwersytecki Szpital Kliniczny (dawniej Państwowy Szpital Kliniczny), Dziecięcy Szpital Kliniczny i Specjalistyczny Szpital Onkologiczny.

Kolejną ważną inwestycją wzmacniającą rozwój funkcji metropolitalnych w zakresie lecnictwa specjalistycznego jest powstała w 2002 r. Poliklinika Ginekologiczno-Położnicza, będąca jednym z wiodących ośrodków medycznych w Polsce i najlepiej wyposażoną placówką ginekologiczno-położniczą w województwie podlaskim. Urząd Marszałkowski wraz z Uniwersytetem w Białymstoku uznały Poliklinikę za najbardziej innowacyjną firmę 2011 r. przyznając jej tytuł „Podlaski Innowator 2011”⁵. Poliklinikę

⁵ <http://www.bialystokonline.pl/podlaski-innowator-2011-poliklinika-arciszewscy-najbardziej-innowacyjnym-przedsiębiorstwem,artykul,60221,1,1.html>

wyróżniono nagrodą European Union „Award EuroCompany 2006” za wykonywanie usług na najwyższym europejskim poziomie.

Dziecięcy Szpital Kliniczny w Białymstoku za realizację programów prozdrowotnych, jako pierwszy w makroregionie, w 1997 r. został włączony do Krajowej Sieci Szpitali Promujących Zdrowie, gdzie następnie został przyjęty do sieci europejskiej. Wiele prowadzonych działań w Białymstoku przyczynia się do kształtowania funkcji metropolitalnych w zakresie lecznictwa specjalistycznego. Klinika Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku jest największym ośrodkiem leczenia niepłodności kobiet. W 1987 r. ważnym wydarzeniem był zabieg zapłodnienia metodą *in vitro*, którego dokonał prof. Szamatowicz – był to pierwszy tego typu zabieg w Polsce.

Z przytoczonych przykładów wyraźnie wynika, iż Białystok posiada już wiele rozwiniętych funkcji wyższego rzędu, które będą decydowały o jego roli i znaczeniu w sieci osadniczej kraju. Należy podkreślić, że o randze miasta nie decyduje jedynie liczba mieszkańców, ale przede wszystkim rozwój funkcji, które mają wpływ na procesy metropolizacji miasta. W Europie można znaleźć takie miasta, które zostały uznane w badaniu ESPON za metropolitalne, pomimo iż nie spełniały kryterium liczby ludności. Według programu badawczego ESPON miasto Cork zostało zaliczone do słabych MEGA, pomimo iż posiada tylko 149 tys. Mieszkańców. Innym przykładem jest miasto Hawr położone we Francji, które liczy ok. 179 tys. Mieszkańców, również uznane za słabe MEGA (dane z 2006 r.) (Śleszyński, 2007).

Według raportu PricewaterhouseCoopers (Raport PwC, 2011) Białystok posiada jeden z najwyższych wzrostów kapitałów rozwojowych wśród polskich miast. Wynika to z faktu, iż do miast Polski wschodniej skierowano zwiększone środki rozwojowe pochodzące głównie z funduszy Unii Europejskiej. Miasto o wysokim potencjale rozwojowym, to takie, które posiada dobrze i równomiernie rozwinięte wszystkie 7 kapitałów (ludzki i społeczny; atrakcyjności inwestycyjnej; kultury i wizerunku; techniczny i infrastrukturalny; instytucjonalno-demokratyczny; źródeł finansowania; jakości życia). Szacuje się, że przeciętnie o 16% wzrósł średnio każdy rodzaj kapitału w każdym z badanych 11 miast. W Białymstoku, Lublinie oraz Trójmieście był to wzrost na poziomie ok. 19%. Według raportu miasto jest na dobrej drodze, aby stać się centrum rozwoju Polski północno-wschodniej. Według badań PwC Białystok został określony jako najlepsze miasto w Polsce pod względem jakości życia. Badania Eurobarometru wskazują, że życie w Białymstoku jest bardziej satysfakcjonujące niż w Paryżu, Wiedniu czy Lizbonie. Białystok zajął pierwsze miejsce w Polsce i drugie w Europie pod względem zadowolenia mieszkańców ze standardów życia (Eurobarometr

75, 2010). Sytuacja taka będzie sprzyjać rozwojowi ludnościowemu i kształtowaniu się funkcji metropolitalnych.

3. WIZJA BIAŁEGOSTOKU W KPZK

3.1. PRZEWIDYWANE ZMIANY ROLI I ZNACZENIA BIAŁEGOSTOKU W SIECI OSADNICZEJ

Według KPZK w 2030 r. podstawową sieć powiązań funkcjonalnych będzie stanowić 10 największych miast Polski. Białystok nie został wskazany jako ośrodek metropolitalny, ale jako miasto wojewódzkie o znaczeniu krajowym, w którym następuje systematyczna koncentracja funkcji metropolitalnych o znaczeniu międzynarodowym i krajowym. Do grona najważniejszych miast zaliczono Lublin. Jednak wszystkie miasta wojewódzkie leżące przy wschodniej granicy Polski, tj. Białystok, Lublin i Rzeszów, zostały określone jako:

- największe ośrodki Polski wschodniej,
- szybko rozwijające się centra dyfuzji,
- ośrodki mające wiele funkcji metropolitalnych o znaczeniu ponadkrajowym,
- ważne węzły transportowe w kierunku wschodnim i północno-wschodnim.

Dokument przewiduje, że w najbliższych latach liczba ludności tych miast będzie dynamicznie wzrastać. Podczas gdy prognoza GUS nie daje podstaw do formułowania takich założeń – nastąpi ubytek ludności w latach 2011–2030 ok. 3. tys. (Prognoza GUS).

KPZK zakłada także, że będzie następowało przenoszenie pozytywnych impulsów rozwojowych z ośrodków metropolitalnych na otaczające je regiony. Dokument warunkuje jednak, że siła powiązań funkcjonalnych między węzłami sieci metropolii w 2030 r. będzie zależała od warunków geograficznych. O pozycji miast w układzie metropolitalnym będą decydowały także powiązania transportowe.

Według *Koncepcji* do 2030 r. wzrośnie ranga ośrodków metropolitalnych oraz miast wojewódzkich. Zwłaszcza miasta położone w Polsce wschodniej będą stanowiły koło zamachowe rozwoju regionów. Wpłynie to na podniesienie konkurencyjności i wzmocnienie spójności terytorialnej kraju. Białystok wzmocni powiązania funkcjonalne z Lublinem, Rzeszowem, Olsztynem, a także z Wilnem, Kownem i Grodnem.

3.2. POLITYKA I DZIAŁANIA KPZK WPLYWAJĄCE NA WZROST ZNACZENIA BIAŁEGOSTOKU

W KPZK określono działania skierowane do miast i obszarów mające na celu realizację polityki przestrzennych. Białystok jako miasto wojewódzkie wpisuje w szeroki zakres przewidzianych działań.

W ramach polityki przestrzennej dotyczącej podwyższania konkurencyjności głównych ośrodków miejskich będzie wspierany rozwój funkcji metropolitalnych przede wszystkim wszystkich ośrodków wojewódzkich. Działania będą dostosowane do sytuacji wyjściowej danego ośrodka miejskiego i obejmą przede wszystkim:

- wzmacnianie i dywersyfikację funkcji gospodarczych tych ośrodków – wzmacnianie potencjału badawczo-naukowego,
- dostosowanie struktury przestrzennej i funkcjonalnej do potrzeb rozwojowych gospodarki opartej na wiedzy i innowacyjności,
- wspieranie biznesu i nauki.

Polityka przestrzenna będzie także ukierunkowana na wzmacnianie potencjału i konkurencyjności miast regionalnych. W jej ramach będą wspierane zmiany w kierunku przyspieszenia innowacyjności i wzrostu konkurencyjności. Położony będzie nacisk na rozwój współpracy gospodarczej i otoczenia biznesu za sprawą intensyfikacji procesów współpracy gospodarczej największych ośrodków miejskich na poziomie krajowym. Tak rozumiana polityka powinna przynieść wymierne rezultaty dla Białegostoku, który potrzebuje wzmocnienia bazy ekonomicznej miasta, aby w większym stopniu mógł realizować funkcje metropolitalne. Aby zrealizować tę politykę przestrzenną, słusznie przewidziano intensyfikację powiązań funkcjonalnych pomiędzy głównymi węzłami sieci osadniczej w układzie krajowym i międzynarodowym. W jej ramach będą podejmowane działania w kierunku rozwoju infrastruktury transportowej. Dotyczy to rozwoju nowoczesnych intermodalnych systemów transportu łączących przede wszystkim największe polskie miasta, a w dalszej kolejności ośrodki wojewódzkie i regionalne. Odnosi się to do integracji transportu powietrznego drogowego oraz kolejowego.

Ze względu na przygraniczne położenie Białegostoku, przy zewnętrznej granicy UE, ogromną rolę powinna odegrać intensyfikacja powiązań z Białorusią i Rosją. Istotną też jest przewidziana poprawa dostępności zewnętrznej krajów nadbałtyckich i skandynawskich.

Z punktu widzenia rozwoju Białegostoku bardzo duże znaczenie ma realizacja drugiego celu polityki przestrzennej nakierowana na poprawę spójności wewnętrznej oraz terytorialne równoważenie rozwoju kraju. W ramach

realizacji tej polityki względem Białegostoku przewidziano kierunki działań polityki przestrzennej obejmujące: wspieranie rozwoju powiązań funkcjonalnych o podstawowym znaczeniu dla rozwoju miast i regionów peryferyjnych; rozwijanie powiązań funkcjonalnych pomiędzy obszarami położonymi na obrzeżach, wymagających wspierania rozwoju, wspomagających spójność wewnętrzną kraju; wspieranie procesów urbanizacyjnych, koncentracji funkcji metropolitalnych i działalności gospodarczej; wsparcie dla procesów dyfuzji z głównych ośrodków.

W ramach działań związanych ze wzmocnieniem procesów przygranicznych przewidziano wzmocnienie ośrodków wojewódzkich położonych w obszarze Polski wschodniej w celu intensyfikacji procesów rozprzestrzeniania się czynników rozwoju na obszary przygraniczne. Także przewidziano działania umożliwiające transfer korzyści płynących z głównych ośrodków regionalnych, w przypadku województwa podlaskiego do Suwałk. Ważną rolę może odegrać współpraca pomiędzy miastami bliźniaczymi zlokalizowanymi na wschodniej zewnętrznej granicy UE. Jako przykład takiej współpracy w *Koncepcji* podano powiązania Terespol–Brześć, to jednak ważną rolę w procesie integracji obszarów przygranicznych mogłoby odegrać budowanie powiązań pomiędzy Białymstokiem a Grodnem.

W zakresie realizacji polityki przestrzennej nakierowanej na poprawę dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych przewidziane zostały działania skierowane na rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej. Obecnie Białystok nie posiada dobrego połączenia z innymi obszarami. *Koncepcja* przewiduje poprawę dostępności transportowej do ośrodków wojewódzkich oraz wzmocnienie ośrodków subregionalnych. W ramach *Koncepcji* przewidziane są działania inwestycyjne dla dróg i linii kolejowych (Warszawa–Białystok–Elk–Suwałki) oraz wspieranie wybranych inwestycji lokalnych. Przewidziano również działania polegające na podniesieniu rangi i priorytetu realizacyjnego inwestycji drogowej Warszawa–Białystok–Mińsk–Moskwa. Ważne w rozwoju dużych ośrodków miejskich jest ich funkcjonowanie w układach sieciowych. Ułatwia to wzrost takich ośrodków, wymianę wiedzy i kreatywność.

Według *Koncepcji* w 2030 r. Polska wschodnia będzie regionem dostępnym, konkurencyjnym oraz spójnym z centrum kraju. Białystok będzie pełnił funkcję stymulującą rozwój obszaru funkcjonalnego. Białystok w wyniku położenia w bliskim sąsiedztwie granicy zewnętrznej UE może czerpać również dodatkowe korzyści z współpracy transgranicznej. Według KPZK 2030 r. nastąpi zwiększenie przepustowości dróg ekspresowych między Białymstokiem a Warszawą, Olsztynem, Suwałkami, a także miastami Polski wschodniej (KPZK 2030) oraz wzmocnienie powiązań sieci kolejowych

pomiędzy Białymstokiem a Olsztynem, Elkiem, Suwałkami i Sokółką. (KPZK 2030).

PODSUMOWANIE

Obecnie Białystok posiada niewystarczającą bazę ekonomiczną miasta, aby uznać go za metropolię wg przyjętych kryteriów w KPZK. *Koncepcja* formuje wizję rozwojową bardzo korzystną dla Białegostoku oraz określa politykę przestrzenną sprzyjającą rozwojowi Białegostoku. Jednakże wydaje się to niewystarczające, aby wnioskować, że do 2030 r. zostaną osiągnięte kryteria pozwalające uznać miasto za metropolię. Przede wszystkim, według obecnych trendów i prognoz, miasto nie spełni podstawowego kryterium ludnościowego (300 tys. mieszkańców). Aby takie kryterium spełnić, Białystok powinien dążyć do rozwoju endogenicznych czynników oraz poszukiwać nisz rozwojowych, które pozwoliłyby osiągnąć wysoki poziom bazy ekonomicznej miasta zdolnej do realizacji funkcji o znaczeniu metropolitalnym.

W większym stopniu miasto powinno wykorzystywać swoje położenie przygraniczne i w obszarze oddziaływania korytarzy transportowych w kierunku krajów nadbałtyckich oraz Rosji. Białystok, jak i cały region, powinien specjalizować się we współpracy ze Wschodem, a zwłaszcza z Białorusią i Litwą. Ważną rolę powinna odegrać budowa sieci zewnętrznych powiązań, przede wszystkim w zakresie przepływu innowacji, kapitału, ludzi, wiedzy i informacji. Umocnienie roli Białegostoku nastąpiłoby w przypadku reorientacji polityki zewnętrznej państwa w zakresie większego nastawienia na współpracę gospodarczą z krajami dawnego bloku wschodniego. Dałoby to duży impuls do rozwoju funkcji transgranicznych miasta.

O dalszym rozwoju dużych miast w Polsce będą decydowały ich relacje z Warszawą. Dynamiczny rozwój Obszaru Metropolitalnego Warszawy w kierunku metropolii europejskiej, a następnie globalnej wpływa na zachodzące procesy w sieci osadniczej kraju. Białystok powinien dążyć, aby procesy dyfuzyjne wychodzące z Warszawy w jak największym stopniu dotyczyły Białegostoku.

Poważnym wyzwaniem jest kształtowanie poprawnych powiązań z otoczeniem regionalnym. Połączenia funkcjonalne ośrodków subregionalnych i lokalnych z silnymi miastami wpływają na wzmocnienie potencjału sieci metropolii, a także dają tym ośrodkom impulsy rozwojowe. Przyspieszony rozwój największych miast Polski wschodniej, głównie przez wzmocnianie ich funkcji metropolitalnych oraz powiązań międzynarodowych, może stać

się czynnikiem przyspieszenia rozwoju całego obszaru Polski wschodniej (Piotrowski, Gawędzka-Olszewska, 2007).

LITERATURA

- Atlas ESPON Struktura terytorium Europy*, Październik 2006.
- Barwijuk A. (1970), *Zmiany struktury społeczno-gospodarczej*, [w:] Antoniewicz J., Joka J. (red.), *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 2, PWN, Warszawa.
- Dobroński A. (1998), *Białystok – historia miasta*, Zarząd miasta Białegostoku, Białystok.
- Domański R. (2011), *Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji*, Ekspertyza przygotowana na zlecenie Departamentu Programów Ponadregionalnych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków
- ESPON project 1.4.3 Study on Urban Functions, Final Report*, March 2007.
- Florence P. S. (1955), *Economic Efficiency in the Metropolis*, [w:] Fisher R. M. (red.), *The Metropolis in Modern Life*, Doubleday, Garden City, N.Y.
- Gawryszewski A., Korcelli P., Nowosielska E. (1998), *Funkcje metropolitalne Warszawy*, „Zeszyty IGiPZ PAN”, nr 53, Warszawa.
- Godlewska-Majkowska H., Komor A., Zarębski P., Typa M. (2012), *Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2012 – województwo podlaskie*, Centrum Analiz Regionalnych i Lokalnych.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, przyjęta przez Radę Ministrów 13.12.2011.
- Kozubek E., Korcelli P. (2008), *An attempt at RUR typology. A pilot study for Poland*, PLUREL M2 meeting, February 4–5, Vienna.
- Kusiński W. (1968), *Rozwój przestrzenny miasta Białystok*, [w:] Antoniewicz J., Joka J. (red.), *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 1, PWN, Warszawa.
- Markowski T., *Funkcje metropolitalne pięciu stolic województw wschodnich*, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/Documents/17d0ccd2c3f14ed3893369e56d59849cMarkowski.pdf, (10.11.2012).
- Piotrowski D., Gawędzka-Olszewska J. (2007), *Białystok jako potencjalna metropolia*, [w:] Popławski T. (red.), *Instytucje publiczne w procesie zarządzającym*, Rozprawy Naukowe, nr 154, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Prognoza dla powiatów i miast na prawie powiatu oraz podregionów na lata 2011–2035*, *Raport na temat wielkich miast Polski – Białystok 2011* (2011), Raport PricewaterhouseCoopers.
- Strategia Rozwoju Miasta Białegostoku na lata 2011–2020 plus*, Załącznik do Uchwały nr LVIII/777/10 Rady Miejskiej Białegostoku z dnia 13.09.2010.
- Survey on perception of quality of life in 75 European cities*, European Union, March 2010.
- Sytuacja społeczno-gospodarcza Białegostoku w 2010 r. (2011)*, Urząd Statystyczny, Białystok.
- Śleszyński P., *Ocena powiązań gospodarczych i kapitałowych między miastami*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego, Polska Akademia Nauk w Warszawie.
- <http://www.stat.gov.pl/>.

METROPOLITAN FUNCTIONS OF BIALYSTOK AND THEIR
DEVELOPMENT WITHIN THE NATIONAL SPATIAL
DEVELOPMENT CONCEPT 2030

A b s t r a c t. The article addresses the issue of the development of the metropolitan functions of the city of Białystok, which does not meet all the criteria necessary to qualify as a metropolitan center. According to the National Spatial Development Concept 2030 (NSDC), Białystok was classified as a regional city of national importance, i.e. a site of systematic concentration of metropolitan functions of national and international importance. The classification also suggests that the city has a chance to increase its importance and role in the national settlement network. An analysis of some of the city's functions has shown a strengthening of some of the metropolitan functions and their specializations. These changes are facilitated by the spatial policy adopted in the NSDC.

K e y w o r d s: metropolis, metropolitan functions, spatial policy, NSDC.

